

УДК 330.5

*В. Р. Крупа,
к. е. н., в.о. доцента кафедри економічної теорії,
Львівський національний аграрний університет, м. Львів*

ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ У МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ

*V. Krupa,
PhD, acting associate professor of the department of economic theory, Lviv national agrarian university, Lviv*

BUSINESS ACTIVITY OF RURAL HOUSEHOLDS IN THE MACROECONOMIC DIMENSION

Стаття присвячена дослідженню ролі сільських домогосподарств у соціально-економічному розвитку країни. Автором описано взаємозв'язки домогосподарств з іншими секторами національної економіки та визначено їх функціональну приналежність до процесів, що відбуваються на макrorівні. Подано змістовну та аналітичну характеристику основних видів ділової активності сільських домогосподарств. Зокрема оцінено їх внесок у ресурсне забезпечення економіки та виробництво сільськогосподарської продукції. На основі аналізу доходів, витрат і заощаджень визначено міру участі сільських домогосподарств у формуванні споживчого попиту, стану державних фінансів, у процесах інвестування та відтворення людського капіталу. Запропоновано заходи, які необхідно вжити на загальнодержавному рівні для повноцінної інтеграції сільських домогосподарств у систему економічних відносин.

The article investigates the role of rural households in the state economic and social development. The relationships of households with other national economy sectors are described and their functional affiliation to the macroeconomic processes is determined by author. The essential and analytical characteristics of the main types of business activity of rural households are presented. In particular, their contribution to the economy resources support and to the agricultural production was estimated. On the basis of analysis incomes, expenses and savings it was defined the rural household's participation in shaping of consumer demand and government finance and in providing of investment and of human capital reproduction. The measures, which need to apply on the national level for the full integration of rural households in the economic relations system, are proposed.

Ключові слова: сільські домогосподарства, національна економіка, доходи, сукупні витрати, споживання, заощадження, інвестиції

Key words: rural households, national economic, incomes, aggregate costs, consumption, saving, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування раціональної макроекономічної політики в Україні потребує ретельного дослідження результатів діяльності всіх інституційних суб'єктів. Особлива увага в ході такого наукового аналізу повинна приділятися сектору домашніх господарств, який має визначальний вплив на динаміку процесів суспільного відтворення. Домогосподарство — не лише головний суб'єкт економічної системи, що володіє більшістю ресурсів і бере активну участь у формуванні ВВП країни. Це також важливий соціальний інститут, який є осередком відтворення людського капіталу і визначає особливості організації життя суспільства та ціннісні орієнтири його розвитку.

У цілях макроекономічного і статистичного аналізу домогосподарства диференціюють за певними ознака-

ми. Зокрема за типом пункту проживання розрізняють міські та сільські домогосподарства. Такий поділ зумовлений значними відмінностями у формуванні рівня та структури доходів і витрат, характері зайнятості населення, його економічній поведінці тощо.

Трансформація економічної системи України мала істотний вплив на сільські домогосподарства, які впродовж своєї багатовікової еволюції були замкнутою економічною одиницею, орієнтованою переважно на натуральне сімейне виробництво. З розвитком ринкових відносин значно розширилася сфера їх діяльності, змінилися функції та умови господарювання, а разом із тим — посилювався вплив на формування загальних показників національної економіки. Та попри це, сектор сільських домогосподарств залишається одним із найменш досліджених у вітчизняній економічній науці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Обґрунтування ролі та місця домогосподарства у національній економіці є предметом досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Зокрема окремі макроекономічні функції домогосподарств (споживача благ, постачальника ресурсів) аналізували у своїх працях Дж. М. Кейнс, І. Фішер, Ф. Модільяні, М. Фрідмен. У 60-х роках ХХ ст. представники "нової економічної теорії домогосподарства" (Г. Беккер, К. Поланьї, Дж. Мінстер), вивчаючи особливості організації сімейної економіки, розглядали домогосподарства як самостійну виробничу одиницю. Подальший розвиток концепції домашнього господарства як особливої форми організації, пов'язаний із неокласичною теорією (Я. Корнаї, Р. Поллак).

Серед представників вітчизняної економічної науки вагомий внесок у дослідження функцій домогосподарств у ринковій економічній системі зробили І. Бондар, А. Колот, Т. Кізіма, Ю. Макаренко, В. Мандибур, І. Радіонова, А. Ревенко, С. Реверчук, Ю. Станкевич, М. Шаповал, С. Юрій та ін.

До діяльності суто сільських домогосподарств прикута увага О. Біттера, К. Васьківської, І. Гнибіденка, В. Дієсперова, М. Масхми, А. Молдован, М. Орлатого, В. Рябокони. Ними розглядаються різні аспекти рівня життя сільського населення, проблеми його зайнятості, механізми формування доходів та витрат тощо. Водночас, аналітичній оцінці сільських домогосподарств як суб'єкта національної економіки не приділено належної уваги.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є комплексний аналіз макроекономічних результатів діяльності сільських домогосподарств та визначення пріоритетів соціально-економічної політики держави щодо їх подальшого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед суб'єктів національної економіки домогосподарства є найдавнішою і найбільш унікальною соціально-економічною формацією, що має величезний вплив на організацію всіх сфер суспільного життя. Будучи, по суті, первинною економічною одиницею, домогосподарства, тим не менше, якнайповніше виконують системотворюючу функцію. Їх діяльність охоплює широкий спектр економічних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та перерозподілом національного продукту, відтворенням факторів виробництва, а тому визначає динаміку і структуру всієї господарської системи країни.

З погляду системи національних рахунків домогосподарства є одним із п'яти інституційних секторів національної економіки. Їх сутність, на наш погляд, найповніше відображає наступне визначення: "домогосподарство — це економічна одиниця, яка складається з однієї або кількох осіб, що проживають у одному житловому приміщенні, ділять спільний побут, постачають на відповідні ринки різноманітні ресурси та спільно приймають економічні рішення стосовно формування своїх доходів і здійснення витрат із метою задоволення власних матеріальних і духовних потреб" [1, с. 4]. Це може бути сім'я, але може бути й просто об'єднання тих, хто не є родичами.

У сільській місцевості України понад 2/3 домогосподарств виступають у формі сім'ї. Тому їх функції значною мірою впливають із характеру поведінки людей, орієнтованої на реалізацію економічних та соціальних інтересів сім'ї.

З точки зору участі домогосподарств у макроекономічних процесах їм "приписують" такі основні види ділової активності: 1) пропонування факторів виробництва на ринку ресурсів; 2) отримання доходу від реалі-

зації факторів виробництва; 3) пред'явлення попиту на ринку благ і споживання частини доходу; 4) заощадження частини отриманого доходу [2, с. 50].

Водночас з позицій теорії "сімейної економіки" у домогосподарствах має місце й виробничий процес, що охоплює приготування їжі, ремонт особистих речей, будівництво і ремонт житла, ведення присадибного господарства, надання різноманітних послуг приватного характеру тощо. Така побутова діяльність притаманна практично всім категоріям домогосподарств (як сільським, так і міським) і є необхідною складовою задоволення потреб сім'ї.

Але стосовно виробництва продуктів харчування роль сільських домогосподарств значно відрізняється від міських. Адже, більшість з них де-факто функціонують у формі особистого селянського господарства, тобто здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції з орієнтацією не лише на власне споживання, але й на реалізацію її надлишків. Причому в умовах відсутності робочих місць на селі та достатніх джерел формування доходів така діяльність для сільських домогосподарств часто є профілюючою і знаходиться на одному рівні з їх функціями споживання та постачальника ресурсів.

Розміри деяких господарств взагалі сягають декілька гектарів і вони мають чітко виражений товарний характер виробництва, націлений на одержання прибутку. За своїми ознаками такі господарства наближаються до фермерських, проте ведуть свою діяльність без реєстрації юридичної особи.

Попри відмінність понять "сільське домогосподарство" і "особисте селянське господарство", вони в багатьох аспектах пов'язані. Зокрема деякі функції домашнього господарства є завершальною стадією виробничих процесів в особистих селянських господарствах. Водночас вироблена в особистому селянському господарстві продукція переробляється і зберігається в домашньому господарстві [3, с. 126]. Тут же осідають доходи від її реалізації, які згодом стають джерелом споживчих витрат. За механізмом формування ці доходи не можна віднести до жодного іншого з інституційних секторів економіки.

Оцінка впливу сільських домогосподарств на макроекономічні процеси потребує визначення усього спектру їх функцій, які впливають із загальних взаємозв'язків сектору домогосподарств з іншими елементами системи економічного кругообігу (рис. 1). Тому як складова означеного сектору сільські домогосподарства прямо чи опосередковано взаємодіють із усіма суб'єктами національної економіки, а також ресурсним, фінансовим та товарним ринками.

Характер відображених взаємозв'язків свідчить, що сільські домогосподарства мають безпосередній вплив на формування сукупного попиту і пропозиції, грошовий обіг, інвестиційні процеси, ресурсне забезпечення виробництва, стан державних фінансів тощо. Масштаби впливу залежать від багатьох чинників, серед яких — кількість домогосподарств, їх розмір, статевовікова структура, а також споживчі настрої, очікування і потреби людей.

У 2013 р. в Україні налічувалося 5193,7 тис. сільських домогосподарств, що у загальній структурі даного сектору становить 30,6%. У них проживає понад 14 млн осіб, з яких 54% становить працездатне населення, 27% — населення пенсійного віку і 19% — діти до 18 років. Середній розмір домогосподарства — 2,7 осіб. Розмір більш ніж половини сільських домогосподарств не перевищує 1—2 особи. Натомість для домогосподарств з дітьми, яких у сільській місцевості налічується 1908,9 тис. характерні відносно великі розміри. Так, 13,4% сільських сімей склалися із п'ятьох і більше осіб. Цей аспект, без сумніву, впливає на рівень споживання і характер економічної поведінки сільського населення.

Форми участі у системі кругообігу національної економіки, специфіка організації сільського укладу життя, види та цільова спрямованість ділової активності дозволяють визначити функціональну приналежність сільських домогосподарств до цілої низки процесів, що відбуваються на макрорівні (рис. 2).

За механізмом впливу на ключові аспекти макроекономічного розвитку, функції домогосподарств, які присутні відображають види їх ділової активності, умовно можна поділити на основні (первинні) та похідні (вторинні). Зупинимосся детальніше на їх змістовній та аналітичній характеристиці.

1. Функція пропонування факторів виробництва. Сільські домогосподарства є власниками практично усіх видів економічних ресурсів, які вони постачають підприємницькому сектору. Це, насамперед, робоча сила; земельні угіддя для сільськогосподарського виробництва; пайовий, акціонерний та грошовий капітал, акумульований у майнових комплексах підприємств АПК, їх статутних фондах, а також на рахунках комерційних банків. Звичайно, оцінити весь обсяг пропонованих ресурсів за даними офіційної статистики досить проблематично, однак наведені нижче показники дають певне уявлення про роль сільських домогосподарств у ресурсному забезпеченні національної економіки.

Так, у контексті пропозиції земельних ресурсів відзначимо, що загальна площа сільськогосподарських угідь у володінні і користуванні господарюючих суб'єктів у 2013 р. становила майже 36,4 млн га, з яких 55,8% — припадало на сільськогосподарські підприємства і 44,2% — на господарства населення. Однак практично всі землі, якими розпоряджаються аграрні підприємства є приватною власністю громадян. Понад 80% угідь — це залучені на правах оренди земельні паї працівників колишніх колективних сільськогосподарських підприємств (або членів їх сімей), які здебільшого проживають у сільській місцевості.

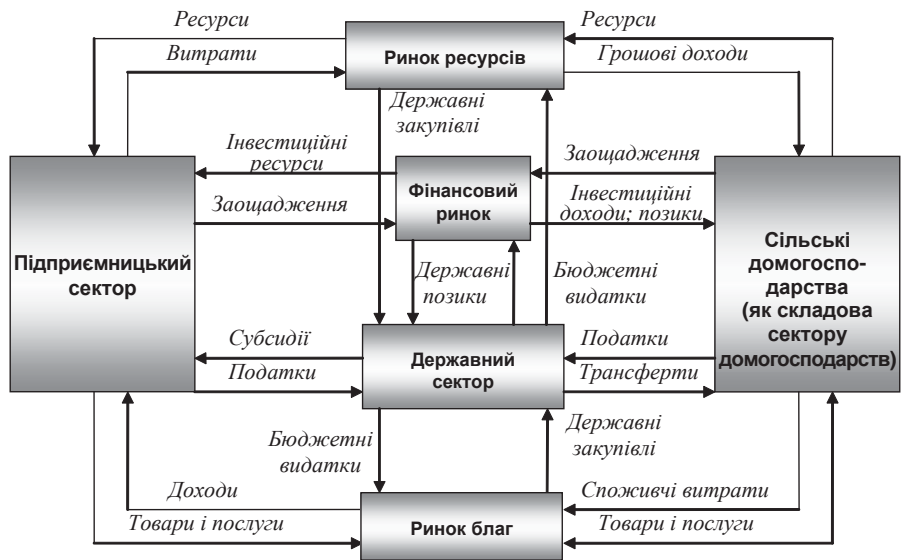

Рис. 1. Сільські домогосподарства у системі кругообігу національної економіки (без участі іноземного сектора)

Розроблено автором на основі джерела [2].

Із 15958,2 тис. га земель, що припадають на господарства населення, 5040,4 тис. га (31,6%) використовуються для ведення особистого селянського господарства і 9504,3 тис. га (59,6%) — для товарного виробництва продукції.

У складі цього земельного комплексу площа угідь у користуванні сільських домогосподарств (без наданих в оренду земель) за розрахунковими даними становить 6076,6 тис. га або 38,2%. З них — 2831,7 тис. га (46,6%) — це земельні частки-паї і орендовані самими ж домогосподарствами ділянки середньої площею понад 3 га. Зважаючи на низькотехнологічний характер виробництва у селянських господарствах, ці угіддя потенційно можуть доповнити пропозицію земельних ресурсів для підприємницького сектора.

Загалом по Україні 15% земельної площі сільських домогосподарств використовується для вирощування продукції лише для власних потреб, 12,7% — для власних потреб і на продаж та 71,3% здається в оренду [4, с. 13].

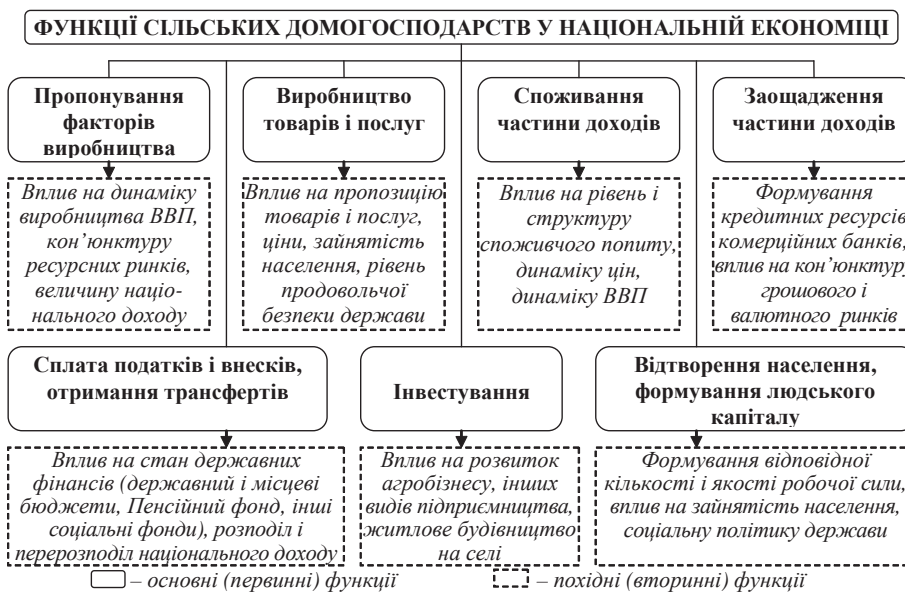

Рис. 2. Функції сільських домогосподарств у національній економіці

Власна розробка автора.

Таблиця 1. Окремі показники пропозиції трудових ресурсів сільськими домогосподарствами України, тис. осіб

Показник	2010 р.	у % до загальної кількості	2013 р.	у % до загальної кількості	2013 р. до 2010 р., %
Економічно активне населення	6967,7	31,6	6908,5	31,4	99,2
Зайняте населення	6474,2	31,9	6405,9	31,4	98,9
в т.ч. працюючі за наймом	3800,3	23,1	3721,8	22,6	97,9
роботодавці	32,4	15,3	32,0	14,6	98,8
самозайняті	2583,2	73,1	2600,8	71,8	100,7
безкоштовно працюючі члени сім'ї	58,3	67,9	51,3	78,6	88,0
Зайняті у неформальному секторі економіки	3082,5	66,4	3121,3	64,9	101,3
у т.ч. за наймом	518,0	32,4	543,0	32,9	104,8
не за наймом	2567,2	84,2	2578,3	81,7	100,4
Безробітні	493,5	27,6	502,1	31,8	101,7

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Пропозиція найважливішого чинника виробництва — праці — визначається передусім чисельністю економічно активного населення, рівнем і характером його зайнятості, чисельністю безробітних і тієї частини економічно неактивних громадян, яких потенційно можна повернути у сферу ринку праці (табл. 1).

У 2013 р. у різних галузях національної економіки було зайнято 6,4 млн сільських мешканців, що становить 31,4% від загальної чисельності зайнятих. Цей показник пропорційний кількості економічно активного населення, яка визначає сукупний трудовий потенціал країни. Проте лише 58,1% членів сільських домогосподарств працювали за наймом, тобто реально забезпечували ресурсом "робоча сила" підприємницький та державний сектори економіки. У загальній чисельності найманих працівників в економіці їх частка складала 22,6%.

Ще меншою у звітному році була питома осіб, які за статусом зайнятості є роботодавцями і як фактор виробництва пропонують свій підприємницький хист. Їх налічувалося лише 32 тис. осіб, що зумовлено відсутністю належних умов для ведення підприємництва у сільській місцевості.

Натомість домінує сільське населення у складі тих, хто здійснює самостійну трудову діяльність, а також серед безкоштовно працюючих членів сім'ї. Його частка у структурі зайнятих кожного статусу складає відповідно 71,8% та 78,6%. Ці особи переважно представляють неформальний сектор економіки і основним видом їх діяльності є ведення особистого селянського господарства. Тому вважаємо, що їх потенційно можна розглядати як резерв робочої сили.

Також за нашими оцінками, до 26% економічно неактивного сільського населення (близько 825 тис. осіб) можна повернути в сферу функціонування ринку праці шляхом проведення відповідної політики зайнятості і ліквідації причин неактивності. Загальна ж чисельність мешканців сіл, яку потенційно можна спрямувати у підприємницький сектор становить понад 3 млн осіб.

2. Функція виробника товарів і послуг. Попри неринкові види діяльності (робота в підсобному господарстві та домашні послуги), які орієнтовані на задоволення власних потреб, сільські домогосподарства надають одне одному низку приватних послуг на платній основі. Це допомога у веденні особистого селянського господарства, будівництво і ремонт житла, пошиття одягу, репетиторство, "човниковий бізнес", автотранспортні перевезення тощо. Однак головним аспектом їх діяльності є участь у виробництві сільськогосподарської продукції та її частковий продаж на ринку (табл. 2). Це дозволяє істотно поліпшити рівень і структуру забезпечення населення продуктами харчування, а отже, позитивно впливає на стан продовольчої безпеки країни.

Так, за підсумками 2013 р. господарства населення забезпечили виробництво 46,0% валової продукції сільського господарства. Безпосередньо сільські домогосподарства є основними в національній економіці виробниками молока — 67,6% від його валового обсягу (по всіх категоріях виробників) та плодів і ягід — 57,0%. Також вагомою є їх частка у виробництві картоплі — 44,4%, овочів — 28,8% та яєць — 21,9%. Звичайно, основна маса цієї продукції спрямовується на власні потреби, однак значна її частина реалізується.

Зокрема у 2013 р. сільські домогосподарства забезпечили 7,8% ринкової пропозиції зерна, 22,8% — картоплі, 15,5% — овочів, 24,9% — плодів та ягід, 56,2% — молока і молочних продуктів. Однак ці дані не охоплюють (через неможливість розмежування) результатів діяльності фізичних осіб-підприємців, які входять у категорію "господарства населення" і переважно є мешканцями сіл. З урахуванням їх внеску виробнича роль домогосподарств значно більша.

Надаючи ресурси іншим секторам економіки, домогосподарства взаємн отримують доходи у формі зарплати, відсотка, дивідендів, орендної плати, ренти. Додатковими джерелами доходів є продаж сільськогосподарської продукції, індивідуальна підприємницька та трудова діяльність, державні та приватні трансферти

Таблиця 2. Обсяг та питома вага сільськогосподарської продукції виробленої та реалізованої сільськими домогосподарствами України, 2013 р.

Вид продукції	Виробництво			Реалізація		
	Обсяг	У % до обсягу продукції		Обсяг	У % до обсягу продукції	
		загального	господарств населення		загального	господарств населення
Зерно, тис. т	7378,7	11,7	55,1	3229,2	7,8	97,9
Цукрові буряки, тис. т	221,3	2,1	13,1	205,0	2,9	14,5
Соняшник, тис. т	1036,0	9,4	64,6	700,6	5,3	66,9
Картопля, тис. т	9873,5	44,4	45,7	273,3	22,8	37,0
Овочі, тис. т	2847,2	28,8	32,7	314,0	15,5	27,5
Плоди та ягоди, тис. т	1309,4	57,0	70,7	170,9	24,9	49,5
Молоко, тис. т	7771,3	67,6	87,3	3725,6	56,2	88,2
Худоба і птиця	204,0	8,7	53,0
Яйця, млн. шт	4290,0	21,9	58,1	28,3	0,2	5,3

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

(табл. 3). Аналіз структури доходів дозволяє оцінити масштаби та результативність діяльності домогосподарств за різними напрямками.

У 2013 р. сільські домогосподарства отримали 218,2 млрд грн. грошових та 31,1 млрд грн. негрошових доходів. У складі грошових доходів первинні доходи склали 131,3 млрд грн, що відповідає 9% ВВП країни. Головним їх джерелом була заробітна плата працюючих осіб, яка забезпечила формування 43,6% доходів та 37,2% сукупних ресурсів сільських домогосподарств.

Частка заробітної плати сільських мешканців у загальній величині по економіці склала лише 20,6%, тобто її роль у формуванні сімейних бюджетів істотно менша порівняно з міськими домогосподарствами. Аналогічно "програє" село і за доходами від підприємницької діяльності та самозайнятості. Натомість вагомим джерелом грошових надходжень сільських домогосподарств є продаж виробленої продовольчої продукції. Загальні доходи за цією статтею склали у 2013 р. понад 25 млрд грн. або 1,7% ВВП і 91,6% від їх суми (23,1 млрд грн.) отримали саме сільські домогосподарства. Також абсолютною є їх перевага на міськими домогосподарствами за доходами від власності. Для селян їх основне джерело — це плата за надані в оренду земельні та майнові паї.

Отримані доходи, після вирахування податків і внесків, домогосподарства розподіляють на споживання і заощадження.

3. Функція споживання — полягає у тому, що домогосподарства є основними споживачами товарів та послуг у національній економіці. Купуючи необхідні для задоволення власних потреб блага, вони формують певний рівень споживчого та частково інвестиційного попиту (при купівлі житла) і забезпечують процес суспільного відтворення. Саме споживча поведінка домогосподарств, яка залежить від рівня їх доходів та характеру очікувань, значною мірою визначає динаміку ВВП і рівня цін, як основних макроекономічних індикаторів.

Згідно з даними таблиці 4 у 2013 р. сукупні витрати сільських домогосподарств України склали близько 212,8 млрд грн., з яких 88,1% (187,5 млрд грн.) припало на споживчі витрати. Тим самим, сільське населення забезпечило формування 12,9% споживчого попиту країни. Частка даної групи витрат у загальній сумі витрат сектору домогосподарств склала 26,8%, що практично пропорційно рівню грошових доходів. Структура самих же сукупних витрат, у якій понад 57% займають витрати на продовольчі товари, свідчить про високий рівень бідності сільських мешканців. Однак необхідно взяти до уваги й той факт, що через слабкий розвиток інфраструктури сільські домогосподарства мають обмежені можливості для реалізації споживчого попиту.

Таблиця 5. Динаміка доходів та заощаджень сільського населення України впродовж 2009–2013 рр, млн грн.

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Грошові доходи	140237	164648	183423	204684	218228
Заощадження – всього	23132	29319	31442	40516	47125
у т.ч. в активній формі	5790	7322	7489	7086	8253
Питома вага заощаджень у доходах, %	16,5	17,8	17,1	19,8	21,6
Приріст доходу	×	24411	18775	21261	13544
Приріст заощаджень	×	6187	2123	9074	6609
Гранична схильність до споживання	×	0,747	0,887	0,573	0,512
Гранична схильність до заощадження	×	0,253	0,113	0,427	0,488

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 3. Доходи та сукупні ресурси сільських домогосподарств України, 2013 р.

Вид доходів	Сума, млн грн./рік	Структура, %	у % до доходів сектору домогосподарств
Оплата праці	95097,69	37,2	20,6
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	7545,615	2,9	20,4
Доходи від продажу с.-г. продукції	23065,01	9,0	91,6
Доходи від власності	5574,294	2,2	81,7
Пенсії	64687,74	25,3	30,6
Стипендії	934,24	0,4	16,8
Допомоги та субсидії	10358,94	4,0	36,0
Грошова допомога від родичів	7948,231	3,1	20,4
Інші грошові доходи	3015,878	1,2	22,3
Всього грошових доходів	218227,6	85,3	26,3
Негрошові доходи	31082,42	12,2	57,9
в т.ч. вартість продукції від ОПГ	25928,82	10,1	75,3
Безготівкові пільги та субсидії	1468,986	0,6	17,8
Допомога родичів	3684,619	1,4	33,5
Всього сукупних ресурсів	255797,4	100,0	28,2

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 4. Сукупні витрати сільських домогосподарств України, 2013 р.

Стаття витрат	Сума млн грн./рік	Структура, %	У % до сукупних витрат сектору домогосподарств	У % до ВВП
Споживчі сукупні витрати	187536,0	88,1	26,8	12,9
в т.ч. продовольчі товари	120832,7	56,8	29,0	8,3
непродовольчі товари	48852,4	23,0	29,4	3,4
послуги	17851,0	8,3	15,1	1,2
Неспоживчі сукупні витрати	25240,8	11,9	33,6	1,7
в т.ч. витрати на ОПГ	11461,5	5,4	81,9	0,8
купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків	8253,0	3,9	35,1	0,6
податки, збори, внески	33,7	0,0	13,2	0,0
купівля нерухомості	0,0	0,0	0,0	0,0
капітальний ремонт і будівництво житла	1794,9	0,8	40,1	0,1
Всього сукупних витрат	212776,7	100,0	27,4	14,6

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

4. Функція заощадження. При достатньому рівні доходів деякі сільські домогосподарства частину коштів спрямовують у заощадження. Приріст заощаджень в активній формі (банківські вклади, ощадні сертифікати, державні облигації) має надзвичайно важливе значення для розвитку національної економіки, оскільки впливає на обсяг кредитних ресурсів фінансового сектора. При інвестуванні цих коштів формується ланцюг вторинних

споживчих та інвестиційних витрат і поживається загальний рівень ділової активності. А це, в свою чергу, забезпечує мультиплікативний вплив на обсяг національного виробництва та зайнятості. Масштаби цього процесу залежать від показників граничної схильності населення до споживання та заощадження (табл. 5).

Дані, наведені у таблиці 5, нами отримано розрахунковим шляхом. Зокрема величина заощаджень обчислена як різниця між грошовими доходами і витратами домогосподарств. Як бачимо, у 2013 р. сільське населення заощаджувало 21,6% своїх доходів, що в абсолютному вираженні складає 47,1 млрд грн. Водночас, лише 17,5% заощаджень здійснено в активній формі, що зумовлено недовірою сільського населення до банківської системи, обмеженням доступом до її закладів, зростаючими фінансовими ризиками тощо. Решта заощаджень — це переважно готівкові кошти поза банками, які не залучені в інвестиційні процеси, що безумовно є негативним моментом. Однак вони є потенційним джерелом зростання споживчого попиту домогосподарств і резервом для захисту населення від різних соціально-економічних ризиків.

5. Функція платника податків та отримувача трансфертів. Згідно з таблицею 1, близько 46,0% економічно активного сільського населення працює за наймом у формальному секторі економіки, а отже, є платниками податку з доходів фізичних осіб до держбюджету та Єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду. За нашими підрахунками (на основі даних табл. 4) сума цих платежів у 2013 р. складала близько 13 млрд грн. по ПДФО та 3,4 млрд грн. по ЄСВ. Крім того, 3,2% сільських домогосподарств сплачували податки та збори від різних форм індивідуальної зайнятості. Їх сума згідно з таблицею 4 дорівнювала 33,7 млн грн.

Натомість від держави, в порядку перерозподілу ВВП, домогосподарства отримують пенсії, стипендії, соціальні дороги та інші види трансфертів. У 2013 р. їх загальна сума (у готівковій і безготівковій формі) становила майже 80 млрд грн. або 30,3% сукупних ресурсів. Істотно переважає сум отриманих трансфертів над сплаченими податками є наслідком бідності переважної частини сільського населення, його нерациональної зайнятості, а також значної питомої ваги пенсіонерів та багатодітних сімей. На жаль, така ситуація вкрай негативно впливає на стан державних фінансів та ефективність бюджетної політики.

6. Інвестиційна функція. Частина сільських домогосподарств, поряд із споживчими, здійснюють інвестиційні видатки, зокрема вкладають зароблені кошти у деякі види цінних паперів, нерухомість, приватний бізнес, інвестиційні фонди. Ця функція органічно доповнює процес інвестиційного забезпечення домогосподарствами національної економіки через механізм заощаджень.

Аналіз неспоживчих витрат сільського населення (табл. 4) засвідчив, що 45,4% від їх суми становлять витрати на особисте підсобне господарство. За цим напрямом вкладання коштів сільське домогосподарство значно переважають міські. Також у 2013 р. вони інвестували майже 1,8 млрд грн. у капітальний ремонт та будівництво житла, що становить 40,1% від суми відповідних витрат сектору домогосподарств. Натомість у 2013 р. сільські домогосподарства майже не здійснювали витрат на придбання житла, а отже, їх вплив на функціонування ринку нерухомості був вкрай обмеженим.

7. Функція відтворення населення та формування людського капіталу полягає у постійному поновленні кількісного складу населення та його якісному розвитку, що забезпечує відновлення трудового потенціалу країни. Участь сільських домогосподарств у цих процесах досить вагома. По-перше, у сільській місцевості рівень народжуваності на 17,1% вищий ніж у містах, по-друге, саме село виступає осередком духовності, традицій, а тому має значний вплив на розвиток соціальної складової суспільства. У середовищі сільських сімей формується не лише рівень освіти, культури людини, а й її ціннісна орієнтація, здатність реагувати на зміни в суспільному виробництві.

На жаль, обмежені фінансові можливості домогосподарств щодо інвестування у власних дітей, недостатній розвиток сільської соціальної інфраструктури, низька якість та доступність освітніх, медичних та інших соціальних послуг значно гальмують процес розвитку людського капіталу села.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сільські домогосподарства відіграють активну роль в усіх макроекономічних процесах, що відбуваються в країні. Водночас їх величезний ресурсний потенціал сьогодні використовується недостатньо неефективно, що спричиняє не лише втрати ВВП, але й негативно впливає на хід відтворювальних процесів та ринкових трансформацій.

Тому на загальнодержавному рівні необхідно задіяти механізми, які б забезпечили повноцінну інтеграцію сільських домогосподарств у систему цивілізованих економічних відносин. Пріоритетними є заходи щодо сприяння розвитку малого і середнього бізнесу на селі, споживчої та обслуговуючої кооперації, диверсифікації сільської зайнятості, залучення державних і приватних інвестицій у розвиток сільської поселенської мережі та соціальної інфраструктури, мотивації молоді щодо працевлаштування у аграрному секторі економіки, відновлення державних програм пільгового кредитування аграрного виробництва тощо. Це дозволить істотно підвищити участь сільських домогосподарств у соціально-економічному розвитку суспільства.

Література:

1. Юрій С.І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С.І. Юрій, Т.О Кізіма // Фінанси України. — 2008. — № 8 (153). — С. 3—10.
2. Базилевич В.Д. Макроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, А.О. Баластрик. — К.: Знання, 2004. — 851 с.
3. Макаренко Ю.П. Особливості функціонування домогосподарств в сучасних умовах господарювання / Ю.П. Макаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2012. — № 1 (17). — С. 125—130.
4. Рябоконт В.П. Розвиток сільських домогосподарств в умовах трансформації аграрного сектору економіки / В.П. Рябоконт // Економіка АПК. — 2013. — № 9. — С. 12—19.
5. Станкевич Ю.Ю. Методологічні особливості дослідження економічної природи домогосподарства в сучасних умовах / Ю.Ю. Станкевич // Вісник Херсонського державного університету Серія "Економічні науки". — 2013. — Вип. 3. — С. 104—109.
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

References:

1. Yurij, S.I. and Kizyma, T.O. (2008), "The finance of households: theoretical approaches to the essence interpretation", *Finansy Ukrainy*, vol. 8 (153), pp. 3—10.
2. Bazylevych, V. D. (2004), *Макроекономіка [Macroeconomics]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
3. Makarenko, Yu. P. (2012), "Features of functioning of the households in the contemporary economy", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 1 (17), pp. 125—130.
4. Riabokon', V. P. (2013), "The rural households development in conditions of transformation of the agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 12—19.
5. Stankevych, Yu. Yu. (2013), "Methodological features of the study economic nature of the household at the present time", *Visnyk Kherson'skoho derzhavnoho universytetu Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 3, pp. 104—109.
6. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2014), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 17 December 2014).

Стаття надійшла до редакції 24.12.2014 р.